

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Osobno i povijesno u pričanjima o životu: etnološki i folkloristički aspekti

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Jelena Marković

Studentica: Mihaela Guskić

Zagreb, 2017. godina

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Osobno i povijesno u pričanjima o životu: etnološki i folkloristički aspekti“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Jelene Marković . Svi podatci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podcrtava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

()

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Metodologija.....	6
3. Osobni repertoar.....	7
4. Pričanja preuzeta iz druge ruke.....	16
5. Neobična pričanja.....	19
6. Zaključak.....	23
7. Literatura.....	25

1. Uvod

Maja Bošković-Stulli, osim što je cijeli svoj znanstveni opus posvetila „velikim“, kanonskim folklornim žanrovima (predaja, balada i sl.) istraživala je i „neugledna i nezapažena“ pričanja, pričanja „zbijskih zgoda iz života, kazivanja koja iz razgovora izraščuju u više ili manje uobličenu priču o vlastitim uspomnama ili takvima koje je doživio tkogod iz uže okolice, o doživljajima bližih predaka, s kojima je još postojao izravan ili blisko posredovan kontakt“ (Bošković-Stulli 1984: 317). Analizom pričanja o životu, Bošković-Stulli dolazi do zaključka da pričanja o životu – iako „proizlaze iz zaokupljenosti činjenicama“, one ih strogo ne ograničuju te time mogu odstupati od njih“ (Bošković-Stulli 1984: 322-323). Spomenute „činjenice“, pričanjima o životu daju kredibilitet, one se mogu „provjeriti“, ili samo zvuče kao da se mogu provjeriti – što im daje dokumentarnu ulogu, no često su isprepletene s fikcijom te mogu imati i estetsku funkciju.

U ovom radu istraživat ću pričanja o životu tijekom jedne večeri na obiteljskoj terasi – prateći mikrokozmos koji su članovi obitelji, kazivači/pripovjedači/sugovornici, stvorili. Zauzet ću, emsku perspektivu zbog povezanosti sa kazivačima te će mi ona dijelom omogućiti uvid u pravila ponašanja, običaja, simbola, aluzija, kontekstualnih prešućivanja, podrazumijevanja, zajedničkog znanja, dijeljenog iskustva, itd. Predmet analize ovog rada su narativi, u kojima je opisano ljudsko vrijeme (Ljuštanović 2015). Pričanja o životu u mojem istraživanju, dakle, promatrana su kao mjesta u kojima se kroz priču konstruira „ljudsko vrijeme“ u odnosu na povijesni kontekst.

U narednim primjerima isprepliće se ono što smatramo „osobnim“ u pričanjima o životu – *memorat*, šire definiranog kao iskaz (neobičnog) proživljenog iskustva iz prve ili druge ruke (Ljuštanović 2015) ; *fabulat*, u koji se *memorat* "pretvara", ako se prenosi kao pripovijest o „tuđem“ iskustvu; *pripovijesti o osobnom iskustvu*, koje se smatraju malim pričama o osobnom iskustvu, koje se najčešće ne ponavljaju, ali koje, kako Jelena Marković zaključuje svojom analizom, ne moraju biti produkt vještih pripovjedača, uglađene, ili estetski dotjerane – one su svakodnevne i nevješte (Ljuštanović: 2015: 140-141); *anegdote* itd. – i povijesno. Ostala pričanja ispunjena su povijesnim zbivanjima, što je možda i logično s obzirom da je glavni kazivač 75 godina star te je sam davao veću važnost povijesnim činjenicama, više nego „malim“, osobnim pričama.

Središnji dio rada podijeljen je na dva dijela, prema modelu koji je ponudila Maja Bošković-Stulli (Bošković-Stulli 1984: 356), a koji čine *osobni repertoar* (jednokratna ili ponavljana pričanja), *pričanja preuzeta iz druge ruke* (od znanaca ili od najbližih predaka) te uz vlastiti dodatak, *neobičnih pričanja* koja se žanrovski mogu odrediti kao memorati, ali i fabulati (oblici predstavljanja predaje), odnosno pričanja o nadnaravnom i/ili neobičnom, kojega, kako kazivač Antun kaže, „ima dosta u Bosni“.

S obzirom na specifičnosti analize, teorija i praksa ovoga rada isprepliću se i time čine jedno poglavlje, dok sam u radu koristila ne samo folklorističke radove (Bošković-Stulli, Rudan, Marković) već i spoznaje kognitivne psihologije (npr. Fivush 2008) te radove istraživača jezične socijalizacije, područja koja ujedinjuju znanja antropologije, lingvistike i psihologije (npr. Ochs i Taylor 1992), ali i dr.

2. Metodologija

Okosnica ovog rada je studija slučaja, pričanja o životu moga djeda Antuna Stipića iz kojega proizlazi istraživanje osobitosti oblika pričanja o životu kao mjestu narativnog (pre)oblikovanja osobnog iskustva u odnosu na povijesna zbivanja. Upravo zbog intimne povezanosti između istraživača i 'istraživanog' potrebno je koristiti nekoliko metodoloških pristupa, poput autoetnografije iskustva slušanja priča, metode intervjua te metode promatranja pripovijedanja u svakodnevici.

Autoetnografija iskustva slušanja priča podrazumijeva integraciju iskustva dubljih intimnih aspekata ljudskih relacija kroz osobnu introspekciju, koja je neizbježna u ovoj studiji slučaja – zbog rodbinske veze između autora i kazivača. Nadalje, intervjui su neformalni, jer me zanima pripovijedanje u svakodnevici te sam se pokušala približiti što svakodnevijem okružju pripovijedanja. Ukratko, nastojala sam stvarati pripovjedačko, a ne kazivačko okružje.

Oblici pripovijedanja u svakodnevici neizbježno su povezane s kontekstom pripovijedanja spomenutih u uvodu ovoga rada. U radu se razmatra utjecaj navedenog konteksta na oblikovanje priče uz navođenje raznih primjera. Nadalje, zbog rodbinske povezanosti s kazivačima, u većem dijelu sam se služila emskim pristupom pri prikupljanju informacija, ali i radi toga što mi je bitno razumijeti naredna pričanja onako kako ih kazivači vide; te ih ne koristim primarno kao izvore informacija o životu pripovjedača nego prije svega promatram otisak priče, odnosno promatram otisak iskustva (osobnog i povijesnog) u pojedinčevim pričanjima (Velčić 1991). Ukratko, moj je interes na načine pripovijedanja, a ne sadržaj pripovijedanog.

Emski pristup, kako ga definira Institut za jezik i jezikoslovlje, je „pristup istraživanju neke zajednice koji se oslanja na specifične pojmove i kategorije stvarnosti samih pripadnika te zajednice¹“ te je u suprotnosti s etskim pristupom, koji se definira kao „pristup istraživanju neke zajednice koji se oslanja na znanstvene pojmove, kategorije i pravila koji ne nose nužno značenje za same pripadnike te zajednice²“. Također, u slučaju da je potrebno, određeni

¹ Emski pristup. // Institut za jezik i jezikoslovlje. Dostupno na: <http://struna.ihjj.hr/naziv/emski-pristup/21075/#naziv> (23.11.2017.)

² Etski pristup. // Institut za jezik i jezikoslovlje. Dostupno na: <http://struna.ihjj.hr/naziv/etski-pristup/21076/> (23.11.2017.)

dijelovi intervjua bit će dodatno razmatrani i analizirani, radi lakšeg shvaćanja ovog obiteljskog repertoara, načina predstavljanja unutar obitelji, načina pamćenja te reprodukcije znanja i iskustava.

Kako je rečeno u uvodu, okupljeni su članovi obitelji na obiteljskoj terasi – Antun, (75 godina), Marija (75 godina), Vjekoslava (43 godine), Goran (26 godina) te ja kao autorica ovog rada, koja ću u tekstovima biti označena kao Mihaela. Razgovor je bio najavljen Antunu, no ostali članovi obitelji mogli su se slobodno, spontano pridružiti što je istraživačku situaciju učinilo „prirodnijom“ te je djelomice i zbog toga smanjen omjer kazivanja u korist pripovijedanja. Svi prisutni bili su svjesni da smo Antun i ja „glavni“ sugovornici, no ostali članovi obitelji su se uključivali u razgovor nadopunjujući priče i povećavajući narativnu plodnost razgovora (usp. Rudan 2016.) tako sudjelujući kao koautori i kao oni koji usmjeravaju sjećanje te interveniraju u priču.

Primjeri koji su navedeni u ovom radu izabrani su jer najjasnije prikazuju stavove kazivača, njihovu obiteljsku dinamiku, moral i etiku obitelji, ali i karakter glavnog kazivača i način na koji kazivač oblikuje vlastito vrijeme u okviru prošlosti u konkretnoj istraživačkoj situaciji koju smo zajedno stvorili.

3. (Ne)Osobni repertoar

Prilično štura definicija Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objasnio bi životnu povijest kao „naraciju osobe o vlastitu životu”³, međutim za pričanja o životu objašnjenja nema. Elliot Oring (Oring 1988: 123-128) vidi životnu povijest kao etnološki žanr, govoreći kako ona ima istraživačke premise te određenu ideološku pozadinu. Nadalje, životne povijesti, prema Oringu moraju imati nekakav „dokument“, bilo da je riječ o pismima, slikama, izvješćima, dnevnicima i dr., međutim, naglašava kako životne povijesti mogu prepoznati samo drugi jer one nisu samoaktualizirajuća izvješća. Jelena Marković (Marković 2012: 132-133) pričanja o životu smatra nečime što „nas neprestano okružuje i što izrasta iz razgovora“ te ona, i kad su dio „osobnog, ponovljivog ili jednokratnog repertoara, mogu biti preuzeta iz druge ruke, odnosno mogu pripovijedati i posredovano iskustvo“.

3.1.

Fivush navodi kako za individue; autobiografski narativ definira tko smo u odnosu sa našim obiteljima, širim i užim zajednicama i povijestima⁴. Priče koje osobe pripovijedaju olikovane su i oblikuju razumijevanje povijesti u sadašnjosti (Fivush 2008: 49-50). Nije neobično što većinu priča koje će biti analizirane u ovom radu kazivači stavljaju u povijesni kontekst, pokušavajući sebe pozicionirati unutar „velike“ povijesti (npr. „za vrijeme 2. svjetskog rata protjerani smo iz doma“ ili „dok je Tito bio na vlasti stvari su bile drukčije”⁵).

Prvo pitanje postavljeno kazivaču vezano je uz njegova najranija sjećanja, koja on stavlja u širi povijesni kontekst i nadodaje zabavnu priču ponukan riječima sudionice u razgovoru. U ovom tekstu, i daljnjima, je Mihaela (autor), Antun (otac), Vjekoslava (kćer).

Kobasica

Mihaela: Mislim, znam iz tvojih priča, što si mi pričao o logoru u kojem ste bili tetka Magda i ti.

³ Životna povijest. // Institut za jezik i jezikoslovlje. Dostupno na: <http://struna.ihjj.hr/naziv/zivotna-povijest/26899/> (23.11.2017.)

⁴ Bitno je za napomenuti kako Fivush dolazi iz druge discipline (psihologija) te njeno korištenje termina „autobiografski narativi“ dijelom korespondira s folklorističkim žanrom pričanja o životu, a dijelom i s manjim žanrovima (osobna pripovijest, pripovijest o vlastitom životu).

⁵ Isječci iz razgovora sa kazivačem Antunom.

Antun: Jeste, toga se sigurno sjećam. Inače, sjećam se da su vojske prolazile, ali ja sam bio tri-četiri godine tada. 1944. godine je Brčko, kako kažu partizani, oslobođeno. Svi su stavljeni zajedno, nije tu bilo prostora, bilo nas je 20 u toj sobi. Većina njih nije ponijela ništa.

Vjekoslava: Ali jedan je jeo kobasicu.

Antun: Da, taj čovjek je ponio, kako je uspio, ne znam. On jede kobasicu, a ja gutam s njim. I vidi on mene tako, pita me želim li ja malo. A nas mama učila da prva dva puta uvijek odbijemo, a tek onda smijemo uzeti. I kažem ja tako „ne“, a on nastavi jesti. Nije me pitao opet. [smijeh sudionika]

Vidljivo je kako se, u ovom razgovoru, isprepliće općepoznati povijesni kontekst (partizani, 1944. godina) s osobnom pričom, o čovjeku koji je uspio sakriti kobasicu od partizana. Također, ovdje se vidi kazivačev pogled na svijet, „1944. godine je Brčko, kako kažu partizani, oslobođeno“ – što iskazuje njegovo neslaganje s ovom tvrdnjom, a u daljnjim iskazima i netrepeljivost prema tadašnjoj vladi. Iz teksta se vidi i koliko puta je priča ponavljana, jer njegova kćer, Vjekoslava, spominje svom ocu anegdotu koju joj je on pričao. Maja Bošković-Stulli priča o tematskim krugovima, koje čine „tradicijski siže i motivi“ – oni se temelje na konkretnom događaju, činjenici, ne zahvaćaju nužno sve što se u životu zbiva, ali se okupljaju oko određenih tematskih žarišta, i to onih koja su „pripovjedačima značajna, a slušateljima zanimljiva“ (Bošković-Stulli 1984: 356). U ovom slučaju, slušatelji su sami (Vjekoslava) birali koje priče su im zanimljive, koje žele opet čuti i koje žele prenijeti dalje (Mihaela).

Kazivač, nakon što smo počeli pričati o ratu, je nastavio pričati o istome, dajući do znanja kako on smatra da su ga ovi događaji oblikovali. Narativi koje će Antun spominjati u daljnjim tekstovima odnose se na društvenu i političku povijest – iz njegovih pričanja mogu se izvući detalji života „običnog naroda“ u vrijeme „strogog režima“ te njegovi mladenački pokušaji da navedene režime promijeni.

Vinkovački slučaj

„Čim smo Leo i ja diplomirali, mi smo bili netko i nešto u Vinkovcima. Tada nije bilo mnogo diplomiranih u Vinkovcima. 1966. je bio presudan

Vinkovački slučaj. Pao je Ranković, UDBA je izgubila vlast, i ljudi su mislili „evo, sloboda“ – međutim, nije to baš sve bilo tako, to smo mi samo mislili. Vinkovački slučaj je nastao tako što je Karla Žanić, dotadašnji gradonačelnik, htio se ponovno kandidirati, međutim, Komitet je smatrao da je on previše jak i da partija onda neće imati mogućnost djelovanja, jer je ona za sve zaslužna. Ja kad se sjetim nekih stvari, čak i pametnih ljudi, meni nije jasno kako su oni bili u Partiji i vodili se riječima – „Čovjek može pogriješiti, ali Partija nikad ne griješi!“ Pa Partija i jeste jedan čovjek, kako ne može pogriješiti, kad je to jedan čovjek – kod nas Tito. Pa isključivo i jeste jedan čovjek. I to su ozbiljni ljudi govorili! Te '66. godine, mi smo se, normalno, podijelili, Leo i ja, za Karlu Žanića, za nešto novo, za demokraciju i slobodu – i automatski protiv Komiteta.“

Većina priča koje je kazivač pričao bile su jednake Vinkovačkom slučaju. Antun i Leo su sudjelovali u Hrvatskom proljeću, pokušali „promijeniti svijet“, samo da bi na kraju „ostali razočarani“. Slušatelji su na ove priče klimali glavom podržavajući govornika, s nekoliko upadica poput „Da, tako je to tada bilo“ ili „Nismo se za ovo borili“. Već se iz ovih riječi može zaključiti kako pripovjedač i njegova publika sudjeluju ne samo u podržavanju pripovjedačevih postupaka, već i dijeljenju pripovjedačeva mišljenja. Razumijevanje ove dominantne političke situacije Antunovih priča bitno je za razumijevanje njegovih stavova, ali i stavova koje je prenio na svoju djecu, u ovom slučaju, Vjekoslavu, koji se bolje mogu vidjeti analizirajući obiteljski narativ.

U dijaloškoj, istraživačkoj – situaciji koju prikazujem u ovom radu nema mnogo obiteljskih narativa, jer je većina priča ispričala jedna osoba, kojoj je, kako se može vidjeti iz primjera, glavni fokus i glavna namjera bila povezati svoj osobni život s povijesnim previranjima, ali i zbog toga što sam dobila dojam kako su priče, iako spontano pokrenute, ispričane zato što sam kazivačeva „unuka-etnolog“. Nadalje, Antun je svoju priču prilagodio svojom predodžbom o tome što bi njegovu unuku, predstavnicu akademske zajednice, jedne specifične discipline, moglo zanimati. Svoj je narativ oblikovao prema svojoj predodžbi svega navedenoga i u tom smislu je procijenio da su njegovi politički stavovi najvažnije znanje i iskustvo koje spomenutoj akademskoj zajednici treba i želi prenijeti. No, u trenucima kada je pripovijedanje stalo, ostali sudionici su pružili dodatna objašnjenja i mišljenja o određenim pitanjima, time pokazujući svoju ulogu u obiteljskom narativu, ali i stavove o „privatnijim“ pitanjima. Razumijevanje obiteljskog narativa jednako je bitno kao i shvaćanje društvenih,

političkih i povijesnih okolnosti pripovjedača – pogotovo u slučaju kada je pripovjedaču glavna publika njegova rodbina.

Sljedeći primjer, koji čini jedno od rijetkih „privatnijih“ trenutaka, nastaje kada sam pitala kazivače Antuna i Mariju (supružnike) kako su se upoznali.

Upoznavanje

Mihaela: Kad si ti baku upoznao, deda?

Antun: 1965. Ne, '64.

Mihaela: A kako ste se upoznali?

Marija: Nikako. [smijeh prisutnih]

Antun: [nakon stanke] Ali evo, iz tih mojih mladih dana, mogu ti još ispričati iz Brčkog.

U ovom primjeru vidi se odnos supružnika, Antuna – koji odgovara na pitanje s novom informacijom, iako kratko; i Marije – koja odlučuje (ne)namjerno nasmijati prisutne i ne odgovoriti na postavljeno pitanje.⁶ Poznavajući kazivače mogu potvrditi kako u pitanju nije neugoda radi postavljenog pitanja, već određena netrepeljivost prema istima – naime, prateći istraživanje Ochs i Taylor (Ochs i Taylor 1992), vidi se mikrorazina funkcioniranja obiteljske politike (engl. *micro level working of family politics*), koji, u ovom slučaju, stavlja Antuna u poziciju protagonista i problematizera prema Mariji, a Mariju problematizera prema Antunu, čineći njihov odnos „hladnijim“. Tijekom rada primijetit će se Antunovo kreiranje vlastite povijesti, koja u većini slučajeva ne sadržava intimne dijelove, već samo političke stavove, mladenačko protivljenje režimu, tuđe i vlastite anegdote – priče koje je kazivač smatrao najvažnijima za ispričati. Međutim, trenutak kada je fokus s Antuna prešao na Mariju je u priči koju je Antun htio ispričati, a koja se dogodila Mariji. Ova priča smještena je u vrijeme Domovinskog rata, dok su Antun, Marija i Vjekoslava bili u podrumu, a kupaonica se nalazila na katu.

⁶ Ochs i Taylor u svom istraživanju objašnjavaju značenje problematizera i protagonista, i same utvrđujući kako su muševci najčešći problematizeri prema svojim ženama, a žene najčešći prema muževima. Naravno, iznimke postoje ovisno o obiteljskoj politici, no, u ovom slučaju, njihovo istraživanje je potvrđeno. Ovo je bitno radi dinamike intervjua i dublje analize mikrokozmosa, za koji je neizbježno imati predodžbu o odnosima između sudionika.

Pas

Antun: Ja se sjetim tog vremena, idem ja cestom, čovjeka ne vidiš. Tek su se u jedanaestom mjesecu sjetili napraviti propusnicu za prilaz gradu, kod straže koja je kontrolirala tko ulazi – ja sam, naravno, imao već propusnicu, kao direktor Poleta. I ja idem cestom, ljudi ostavili pse. Pas žedan čovjeka, ide za tobom. I jedanput, baba je bila u podrumu, sad mora ići gore na WC. I otišla ona gore, i ugleda pas vučjak sjedi pored WC-a!

Marija: [ubacuje se, Antun prestaje pričati] Ali nisam se ja ni toliko uplašila. Nego ja njemu dođem "pa što ti radiš tu?" – i on lijepo izađe, i ja sad u zahodu, gledam kako ću izaći, a on već otišao.

Vjekoslava: Deda ga je htio zadržati, ali baka je rekla da je to nemoguće.

Osim stalne potrebe pojedinca za uključivanje osobne povijesti u povijesni kontekst (Domovinski rat), u priči se primijete i asocijacije do kojih kazivači dolaze pri spomeni jedne riječi (pas), ali i prihvaćanje tuđih priča kao svojih. Antun je bio spreman nastaviti priču, ali se Marija ubacila upotpunjujući vlastiti doživljaj. Nadalje, i ovdje se vidi odnos između članova obitelji – muž koji je htio posvojiti psa i žena koja mu isto nije dozvolila, te njihova kćer (Vjekoslava) koja, slažući se s očevim prijedlogom, naglašava neslaganje sa svojom majkom pri odluci da psa ne zadrže.

Sljedeća priča pokazuje zajedništvo obitelji, njihove moralne i etičke vrijednosti kroz stav o izbjeglicama.

Izbjeglice

Marija: Ja sam za vrijeme rata radila u Centru za socijalnu skrb.

Antun: [priča u isto vrijeme kad i Marija] Centar za socijalnu skrb je u vrijeme rata smještao između 15 000 i 20 000 izbjeglica. Leo i ja smo ih smještali u prazne kuće, bolje da bude netko, nego da budu prazne. I stvarno smo mi to vodili kako treba, upisali smo što su zatekli i sve ostalo, međutim, dio ljudi je to tako devastiralo, kao što su ove hotele na Jadranu. Pomogneš im i...

Marija: [priča preko Antuna] Ja sam se brinula da dobiju naknadu tijekom rata. [prestaje pričati]

Antun: Pa ja sam dao vojsci upravu Poleta, što je kasnije prodano budzašto. Kad je završen rat, mi smo došli, kamionima je crijep skinut, kablovi su električni izvučeni... utičnice... to je strašno bilo. Bilo je ljudi koji su stvarno branili Hrvatsku, a bilo je onih koji su samo mislili kako će izvući korist.

Vjekoslava: Ovim Vukovarcima su morali – prije je tu bio MUP, gdje je sad OTP banka, Dekanović je to kupio u sklopu hotela i onda su to renovirali za Vukovarce. Kad je došla mirna reintegracija, dio njih nije htio izaći pa su im morali isključiti struju, sve moguće, kako bi izašli.

Marija: Pa njima je bilo dobro, tri obroka dnevno, dobivaju naknade, pokupovali su lijepe aute...

Govoreći činjenice poput „Dekanović je to kupio“ kazivači dokazuju vjerodostojnost svojih priča, ali i jasno iskazuju svoje razočaranje prema izbjeglicama rata, koristeći se sarkazmom i cinizmom („Pa njima je bilo dobro, tri obroka dnevno, dobivaju naknade, pokupovali su lijepe aute...“). Također, u većini intervjua razgovor je tekao bez upadica (u trenutcima kada Antun priča o ratu, Hrvatskom proljeću, itd.) no kad su postavljena pitanja stava cijele obitelji o određenoj temi, o kojoj svi osjećaju potrebu istaknuti svoje negodovanje, dolazi do upadica (poglavito između Antuna i Marije).

Potreba za dokazivanjem njihovih priča javlja se i u slikovnim i pismenim dokazima. Tijekom intervjua Antun je često svraćao pozornost na navedene dokaze. U sljedećem primjeru Antun pokazuje kako je bio „bitan“ u Vinkovcima, jer je bio obrazovan i „tražen“, uz riječi:

Politički hit

„Mene je skupština predložila za direktora SDK, poslije, to je bilo '71, mislim Karla Žanić je bio predsjednik općine. I bili smo Ivica i ja, Ivica je bio izvanredan na Ekonomskom fakultetu i došao je ovdje kao pojam. Nas dvoje smo bili dva najveća politička hita u Vinkovcima, nas su zvali na sve proslave, imam i sliku u hotelu Slavonija, ja tamo u centru stojim, Ivica i ja sjedimo fino.“

Kazivač je, kao glavni pripovjedač ovog događaja na terasi, često spominjao osobe iz prošlosti države, grada – osobe svima dobro poznate i uključivao ih u vlastitu priču. Razlog tome može biti kazivačeva potreba educiranja, koja je prethodno spomenuta, a koja se proteže kroz sve primjere; ali i potreba za pokazivanjem svojih iskustava javnosti, a ne samo osobama na terasi – prvenstveno, „unuci-etnologu“ koja će sve njegove riječi pretvoriti u pisani rad i time ovjekovječiti njegova pričanja, i učiniti ih dostupnima široj akademskoj zajednici.

Hrvatsko proljeće

„Tito je čak podržao Hrvatsko proljeće, samo da bi onda godinu dana poslije u Karađorđevu slavio, itd. Prije toga, ako si bio protiv Rankovića, ne do ti Bog do '65.! Jedan je pisao baš, Šima Frković, o Mikanovcima, tko god je što rekao, „drug Ranković, jebote Bog“![svi su se nasmijali] Tko je bio za Hrvatsko proljeće '71., ajde, u redu, tko je bio poslije – ne do mu Bog. Došao je meni moj otac „samo se politikom nemoj baviti.“

Za vrijeme izvedbe spomenutih priča svi su pažljivo slušali te upadica gotovo nije ni bilo – što je povećalo dramatičnost Antunovih riječi. Sudionici u ovom trenutku prestaju biti sudionici i postaju publika koja prati svaki pokret osobe koja priča, skupljajući njegove emocije i potvrdno klimajući glavom ili smijajući se na zabavne izjave. Nadalje, Antun, osim razočaranja u hrvatsku politiku pokazuje i buntovništvo prema ocu te, naposljetku, shvaćanje očevih riječi u svojoj starosti. Ponukani spomenutim „buntovništvom“, sudionici su tražili od Antuna prepričavanje još jednog sjećanja iz djetinjstva.

Buntovnik

Mihaela: Znači, deda, bio si buntovnik od malih nogu.

Antun: Pa da... volio sam se pokazati.

Vjekoslava: [ubacuje se] Imali su deda i tetka Magda ideje, kao zalijevanje vode sa šećerom, a tad šećera nije bilo!

Antun: Poslije rata se dobivala gibira, mislim, to je u ekonomiji poznata stvar – kad novac ne vrijedi. Imaš novac, al' s njim ništa ne možeš kupiti. Imao si nekakve točkice i samo si sa točkicama dobivao stvari. I jedva si čekao tu gibiru! I mama je jednom donijela tu gibiru, šećer i stavila – ne znam što je otišla van – a bili Magda, Anto i ja, i mi ožednili. I mislili, ako

već pijemo vodu, zašto je ne bismo zašećerili? I sav taj šećer stavili u amper vode! Dobili smo batina – a još tada je bio običaj da se kleči u kukuruzu. Ili si birao svoju granu. Međutim, ja nisam dugo klečao, ja bih odmah rekao „mamice, neću nikad više!“, a Magda se stoički drži, ona kaže „ja nisam kriva!“ – toliko da je mami došlo da proplače.

Antun, unoseći se u ulogu pripovjedača objašnjava prisutnima ne samo povijesni kontekst, već i ekonomske pojmove – s ciljem boljeg razumijevanja priče, ali i edukacije. Vjekoslava, kako se moglo zaključiti iz prethodnih priča, često ima ulogu pokretača, dok je Antun preuzeo ulogu protagonista, pričajući razne doživljaje – bilo da ih je doživio on, ili netko drugi (čak i osobe prisutne te večeri, poput Marije, u priči sa psom u kupatilu).

Kako je intervju bio neformalan, kazivača sam pustila da vodi razgovor, govori priče koje želi, uz slobodno uključivanje svih sudionika i tek nekolicinom upita s moje strane, u situacijama kada je došlo do stanki u razgovoru. Međutim, u većini slučajeva, moje upletanje nije bilo potrebno, jer su sudionici vodili razgovor asocijacijama i upadicama, tako da je razgovor tekao od djetinjstva u Brčkom do Domovinskog rata, zatim Hrvatsko proljeće; pa opet djetinjstvo u Brčkom. Iz navedenog može se zaključiti kako pričanja o životu nemaju neku unaprijed određenu strukturu i ovise o kontekstu (publici).

Jedan od takvih primjera je poduži. Kreće od pomisli kako je Antun bio u Rovinju (ležao je ondje u bolnici tri godine radi tuberkuloze kosti) te igrao šah. Iz priče o šahu i hobijima u Rovinju, Antun okreće priču na talijane i strah njegove majke kako će ga oteti, a zatim na parole koje su ih učili u Rovinju (gdje je te tri godine pohađao osnovnu školu).

Parole

„Kad smo bili u Rovinju, mi smo čitali knjige i igrali šah. Ja sam za te tri godine jako dobro savladao šah. Mislim da sam daleko bolje igrao nego što sad igram šah. Kad sam došao, igrali smo Anto i ja, i ja sam ga na slijepo pobjeđivao. Kasnije nisam pretjerano igrao šah, više samo volio nogomet. [...] Međutim, kad sam bio u Rovinju, nastala je kriza sa Trstom, mama se jako bojala da će ga talijani osvojiti i da će me zadržati, kao da ja nekome trebam ovako bolestan. No moram priznati da su nas prilično indoktrinirali tamo, pjevali smo one njihove parole, na primjer „Zona A, zona B, biće naše obadve“. Sjećam se tu još jedne, naime, nevjerojatno je da je to izašlo

iz radionice Saveza Komunista „Dolje Pella, dolje Rim, dolje papa, kurvin sin!“

Uz navedene asocijacije, vidi se kritički stav Antuna prema onome što su ga učili kao dijete, a što sada priča kao poučnu i zabavnu priču – „prilično su nas indoktrinirali“ – ističući kakvo je stanje bilo za vrijeme komunista (1945.-1991.) i koliko njihov stav nije bio u redu, prema mišljenjima kazivača. Nastavak ove priče čini sjećanje njegova oca, Antuna – poznatijeg kao Tuca, kojega ću tako oslovljavati u daljnjem tekstu radi lakšeg praćenja – a koje on povezuje sa ostatkom priče te se time vraća na prvobitnu misao o parolama.

Parole 2

„Kad su mene tata i mama doveli u Rovinj, Rovinj mu nije baš ostao u dobrom sjećanju. Koga god je pitao gdje je bolnica, nitko mu nije htio reći, svi su pričali talijanski. Sjećam se kad sam išao u Marijin dom, nakon gimnazije, tada mi je bio profesor Ižku, on je bio jako pametan. On je baš o toj epizodi sa Italijom govorio o skroz drukčijem tonu, kako je UN to dobro odigrao jer bismo se talijani i mi pobili – dok su u Rovinju skroz drukčije pričali. A sjećam se još jedne parole, „Druže Tito samo reci, zbornu mjesto je na Rijeci“.

U ovom poglavlju vidljiv je odnos članova obitelji, njihova uloga u pripovijedanju, ali i pružanje Antunu „titulu“ protagonista – koji ima pravo prepričati sve događaje, ili ih jednostavno najbolje prepričava. Bitno je za naglasiti kako sam prišla Antunu s namjerom intervjuiranja samo njega – što može dodatno objasniti njegovu ulogu protagonista, ako su ostali sudionici sebe shvatili kao „usputne likove“. Međutim, nakon početnih sumnji o tome kako će se ovaj intervju izvesti (sa strane kazivača), svi su se uključivali u razgovor i bez mojeg iniciranja. Antun ima potrebu svoja osobna iskustva staviti u povijesni okvir, pridodati im veću vrijednost slikama i ljudima koji su bili na vlasti u to vrijeme (npr. „*Ja sam poznao i bio sam jako dobar sa dva ministra iz prve Tuđmanove vlade*“; „*Leo i ja smo igrali preferans sa Rosandićem*“; „*Šeks je zastupao Lea i Martina*“⁷; itd.) te objašnjavati nepoznate

⁷ Isječci iz razgovora sa Antunom.

pojmove radi shvaćanja priče i radi edukacije „o prošlim vremenima“ (iz prethodnog primjera o šećeru u vodi, „[...]*to je u ekonomiji poznata stvar – kad novac ne vrijedi*“).

4. Pričanja preuzeta iz druke ruke

Miller i suradnici (Miller et. al. 1990) smatraju da, kada osoba ispriča priču o na primjer, svjedočenom događaju, bit priče nije prisjećanje tog događaja, već pokazivanje kako je pripovjedač određeni događaj uklopio u svoj život. Nadalje, kada dijete preuzme tuđe iskustvo kao svoje, ili „dozvoli“ tuđoj priči da prizove slično sjećanje iz djetetove prošlosti, tada ono proširuje svoju „osobnost iznad površnosti“⁸. Miller et al. smatraju takve priče bitnima za razvoj djeteta, nešto što nas opisuje i izgrađuje od trenutka u kojem nemamo još „svoje“ priče (otprilike 0-3 godina života ili trenutak kada dijete počne „svojatati“ tuđe priče), sve do starosti, u kojoj često znamo ponavljati isti uzorak preuzimanja priča.

Pričanja iz druge ruke najčešće su preuzeta od najbližih rođaka, prijatelja i poznanika. Sljedeći isječci iz razgovora pokazat će kako Antun s jednakom preciznošću i detaljima prepričava „tuđe“ priče, kao i „svoje“. Način na koji ih priča tjera slušatelje da zanemare kako priča nije izvorno njegova te kako ju on nije doživio.

Jedna od takvih priča je u vrijeme kada je njegov otac, soboslikar, došao u Vinkovce, u kojima je bio jako poznat, prema riječima kazivača Antuna.

Šegrt

„A inače, tata je jako cijenio svoj zanat, i kažem, bio je priznat. Kad smo mi došli ovdje u Vinkovce, kod njega su svi bolje stojeći dolazili, svima je radio. A u Bosni je njemu došao jedan susjed, i njegov sin je imao upalu mozga kao mali pa nije baš bio najbistriji. Kaže taj susjed tati za svog sina „On bi volio biti soboslikar – za mahanje četkom ne treba mnogo pameti!“ Tata se toliko naljutio, normalno da ga nije primio za šegrt!“

Antun, pričajući zabavne priče, od slušatelja izaziva smijeh i divljenje – iako je Vjekoslava klimanjem glave pokazala kako je ovu priču čula već mnogo puta. Vjekoslavine reakcije znače kako su ove priče dio Antunova repertoara, stavljajući ovaj način pripovijedanja u žanr „osobne pripovijesti“, čije karakteristike istražuje i analizira Marković (Marković 2012: 137-148). Nadalje, Marković zaključuje kako „iskustva (re)interpretacije

⁸ Izraz koji su Miller et al. koristili je „he has extended personhood beyond the skin“, koji je slobodno preveden u ovom kontekstu.

iskustava postaju resursi koje upotrebljavamo u konstrukciji pripovijesti namijenjenih nekoj budućoj komunikaciji s drugim ljudima“. Prema tome, iz ovog primjera se ne samo vidi kazivačev repertoar, nego i to da isti repertoar preuzima ili je već preuzela i Vjekoslava.

Nakon prepričavanja ove priče uslijedilo je slaganje s Tucom, komentari poput „E, ne može svatko slikati!“, „Svi su cijenili njegov rad, ali uvijek se pojavi nekolicina pametnjakovića“ te „On je imao samo najbolje šegrote!“ – pokazujući ponos obitelji prema njihovom pretku.

Nedugo nakon anegdota njegova oca, Antun se vraća na politiku i njegovo kritičko mišljenje o hrvatskom pravosuđu, kroz zabavnu priču njegova najboljeg prijatelja, Lea.

Pijani optuženik

„Šeks je zastupao Lea i Martina. Njih dvojica su također poslije smijenjeni, oni su jedni od onih koji su izbačeni iz Partije ne preko Komiteta, nego iz svojih organizacija. I oni su izbacili Lea iz Partije, a Leo nikad nije ni bio član Partije! [smijeh prisutnih] I teretili su ih bezveze. Tada su bili veliki budžetski viškovi. I s obzirom da je Karla bio u Saboru, došao im je „Ajde, stvorite obaveza, da tih viškova više ne bude – da ne ide novac nazad u Beograd“. I stvarno, općina brzo reagira, napravi ugovor s graditeljem i stvori obavezu prema graditelju. Ne znam točno što se gradilo. I poslije toga, nitko nije u općini odgovarao, nego su odgovarali Martin i Leo – koji su jedini radili za to. I sad, brani ih Vladimir Šeks, mislim da ih je na kraju i oslobodio. Međutim, jedan zanimljiv detalj o kojem mi je Leo pričao. Nakon nekog vremena suđenja, sudac odredi pauzu i izađu svi van. Dođe Šeks Martinu i kaže: „Idi sada van i popij 5-6 konjaka“. Martin zbunjen, ali njemu Šeks „Samo ti popij“. I Martin ode, popije i više od 5-6 [zaustavlja se radi smijeha slušatelja], a kad je suđenje krenulo, dođe Šeks „Molim odgodu suđenja“. Dođe sudac „Zašto?“ I kaže Šeks „Pa vidite da klijent ne može pratiti suđenje!“ [nastavlja se smijeh] I sudac nije ništa mogao, morao je odgoditi suđenje.“

U početku ove priče vidljiv je Antunov stav prema Komitetu, kojega smatra apsurdnim, radi izbacivanja Lea iz Partije, koji ni nije bio članom Partije. Također, Antun, u ulozi pripovjedača, „osjeća“ kretanje publike i zaustavlja se na ključnim dijelovima kako bi

publiku na tren ostavio u neizvjesnosti te kako bi njegova priča ostala zapamćena kao zabavna i zanimljiva. Tijekom prepričavanja zabavnih priča, Antun se naginje prema slušateljima, gestikulira, mijenja intonaciju glasa – čineći zabavnije rečenice glasnijima, a ozbiljnije mirnijima. Time može ustanoviti određenu kontrolu nad osjećajima slušatelja i voditi ovaj pripovjedački događaj⁹ (engl. *storytelling event*).

Slijedeći pomisao o apsurdnosti izbacivanja članova Partije – koji ni nisu bili članovi – Antun se prisjeća priče o kumi Ribarki, čiji je muž završio u zatvoru radi nepoštivanja tadašnje vlasti, a na koncu i ona sama.

Kuma Ribarka

„Imali smo jednu kumu, svi su je zvali kuma Ribarka, jer joj je muž bio profesionalni ribar. Sjećam se samo da je bila jako debela, a njen muž je bio sitan u odnosu na nju. Imali su jednu sliku – on je bio Austro-Ugarski oficir, a i tada je ona bila jaka, a on mršav. [na kratko staje radi smijeha slušatelja] Kaže mama kako je ona kao dijete dolazila kod njih i bila je rupa na kapiji da pas može proći i ona se provlačila do njih. Interesantno je to što je taj kum Ribar bio u zatvoru što je psovao Kraljevinu Jugoslaviju, a ona je bila u zatvoru kad su došli komunisti što je hvalila Kraljevinu Jugoslaviju! [zastaje, prati poglede slušatelja i odlučuje ispričati detalje priče] On je imao brodicu u kojoj je lovio male ribe. Neke ženske su došle i kupale se tamo sa sapunom, a on je došao i rekao im „Nemojte, sapun će ostati – ribe će mi pocrkati!“ One nisu htjele i nešto su počele spominjati i on je došao „Jebo vas kralj Petar!“ i dobio 30 dana zatvora. [uzima stanku] A kad su komunisti došli i Ribarki sve pouzimali, stalno su govorili nešto protiv Kraljevine Jugoslavije, kao „trula Jugoslavija“. Ribarka je njima na to „Jeste bila trula, ali je bila trula sa svim dobrom!“ [smije se] – i tako je ona završila 30 dana u zatvoru.“

Osim već spomenutog naglašavanja apsurdnosti vladajućih režima, Antun, pričajući ovaj događaj, više zastaje dopuštajući slušateljima smijeh i time povećavajući njihovo zanimanje za nastavak priče.

⁹ Robert A. Georges u svojem članku „Toward an Understanding of Storytelling Events“ smatra svaki pripovjedački događaj kao individualni, prisutan samo u tom trenutku kada se priča. Nadalje, u detalje analizira posebnosti ovih događaja, prije svega razmatrajući njihove kulturne i tradicijske važnosti. Naziv „*Storytelling event*“ svojevrijedno je preveden u izraz „pripovjedački događaj“.

5. Neobična pričanja

Krećući u razgovor s Antunom o njegovom životu, nisam pripremila pitanja vezana uz nadnaravno, neobično, „magično“ – no kazivač je osjetio potrebu ispričati mi o vraćanjima i gatanjima u Bosni. Promatrajući prethodne primjere jasno je kako kazivač preko svojih priča želi educirati te vjerujem da je zbog istog razloga pripremio sljedeće priče, razmišljajući kako će „unuka-etnolog“ sigurno „izvući“ nešto korisno iz ovih priča.

Ovaj oblik pripovijedanja, osobne pripovijesti o „nadnaravnim bićima“ temelji se na „vjerovanju u istinitost onoga što se kazuje“ (Bošković-Stulli 2006: 22), prema riječima Maje Bošković-Stulli. Jelena Marković (Marković 2012: 166-184), u svom istraživanju „dječjih vjerovanja“¹⁰, postavlja određena problemska pitanja tijekom analize istih, ispitujući kako možemo suditi o tome „vjeruje li pripovjedač u pripovijedano i je li priča utemeljena na 'istini', proživljenome“, vjeruje li publika u pripovijedano te kakav oblik zauzima takav „žanr“ ako se ispostavi da su te priče, nakon prepričavanja, bile „osobnom zabludom“, odnosno „prešle iz vjerovanja u (ne)vjerovanje“ (ibid.: 167-169). Autorica se navedeno pitala radi istraživanja promjenjive forme usmenih priča, koje u djetinjstvu u jednom trenutku mogu nalikovati memoratima, u drugom negativnim predajama, u trećoj lagarijama, „a sve ovisno o životnom ciklusu pojedinca i svim promjenama koje on nosi kao i publici koja priču sluša i koja onda sudjeluje u procesima njene transmisije“ (ibid.: 184). U ovom radu neću dublje ulaziti u definiciju žanra u koji bi pripadale priče ovog poglavlja, no problemska pitanja autorice bitna su za razumijevanje „neobičnih pričanja“ poput sljedećih. Iako ispitivani nije dijete, sve priče u ovom poglavlju vezane su uz njegovo djetinjstvo te time vrijedi istražiti tijek njegovih misli dok je bio dijete i sada, u poodmakloj dobi.

Kazivač Antun sa upitnim i sumnjičavim izrazom lica priča o takvim vjerovanjima, ali se na kraju slaže kako bi oni mogli u sebi sadržavati nešto istine – čineći sebe, pripovjedača, u osobu koja u isto vrijeme racionalizira takav događaj, ali i prihvaća mogućnost da su takvi događaji „stvarni“.

Gatanje

¹⁰ U ovom slučaju, izraz „dječja vjerovanja“ iskorišten je radi opisivanja vjerovanja kazivača istraživačice Jelene Marković u djetinjstvu, dakle, dok su bili djeca.

„Za vrijeme rata ili poslije rata bilo je mnogo vraćanja, posebno u Bosni. Gledalo se u kavu, ako je bilo kave za piće, a ako ne – onda se gledalo u grah. Karte su imale ciganke. Bilo je mnogo vjerovanja u bapske priče, a jedna takva je vezana i za mene. Sjećam se toga, uzeo bih štap i hodao sa štapom oko kuće. I babe su rekle mojoj mami da to ne valja i da ću navući zlo na sebe. I onda se, eto, to obistinilo sa mojom nogom!“

Događaj o kojem Antun priča vezan je uz tuberkulozu kosti koju je dobio kao dijete i zbog koje mu je jedna noga 5 centimetara kraća od druge. Naime, nekoliko tjedana nakon spomenutog incidenta, Antun se igrao sa svojom sestrom Magdom i njihovim rođakom Antom te su odlučili biti hrabri i skočiti u svinjac. Antun je skočio i slomio nogu. Nakon zacjeljivanja noge, bol mu nije popustila te su otišli na pregled, kada mu je ustanovljena tuberkuloza kosti. Antun se ovog događaja prisjeća kao nečega što mu je ipak navuklo „lošu sreću“, time vjerujući u riječi žena koje su upozorile njegovu majku na mogući ishod. No, Antun i dalje o ovom događaju priča sa sumnjom te ga pokušava izracionalizirati, kako je vidljivo u nastavku priče.

Gatanje 2

„Žene su bile same, bilo je mnogo mrtvih, prizivale su duhove. Inače se to u Bosni puno radilo da su čak žene iz slavonske dolazile na vraćanje. Tako sam i ja nosio hodžin zapis, kada više nisam mogao hodati, prije Rovinja. Mama me odvela kod hodže i navodno, njegov zapis liječi od svih uroka i bolesti. Ja sam ga dobio i nosio okolo. Nevjerojatno je koliko Bosanci u to vjeruju – još '91. sam ja govorio u podrumu kako sam ja nosio taj zapis i kako mi nije pomogao – a Bosanac jedan mi je odgovorio „E, možda bi ti bio mrtav da ga nisi nosio!“

U drugom dijelu priče, Antun fokus vjerovanja u hodžin zapis i gatanja okreće na Bosance, racionalizirajući događaj i iskazujući sumnju prema njihovim riječima („navodno, njegov zapis liječi od svih uroka i bolesti“). No, priču zaustavlja na „neutralnom“ terenu, puštajući publiku da sama odluči je li ovaj događaj bio istinit ili ne. Evelina Rudan (Rudan 2006) smatra upravo ovakve izjave – koje preispituju autentičnost sadržaja, uključujući datum i mjesto događaja, spominjujući svjedoke te izjave koje pokazuju ambivalenciju prema

istinitosti sadržaja – najvažnijim karakteristikama za legende kojima se bavi u radu, ili kako ih je ona slobodno prevela *demonological legends*. Ovakve priče, kako navodi Rudan, često počinju s „*Ljudi govore... čuo sam... netko mi je pričao...*“ i određenom dozom distanciranosti od ikakvog pokazivanja vjerovanja u priču.

Vatreni grob

„Za smrt moga djeda isto postoji priča. On je od 1921.-1929. bio sekretar Partije u Brčkom, a '29. je kralj izdao obznanu po kojoj je stavio izvan zakona Komunističke partije, i on je izašao iz Partije, ali je i dalje bio sindikalni radnik, organizirao štrajkove, itd. Prije svakog prvog maja dolazila bi policija i uhapsila ga. Međutim, na kraju mu to ništa nije vrijedilo, morao se odlučiti da napusti Brčko jer se već čulo za zločine partizana. Prvo je otišla baka, a on i Miško su ostali da kasnije odu. Nakon nekog vremena su oni došli ovdje u Vinkovce. Bombardirali su Vinkovce, kao željezničko središte. Bombardirali su željeznički vlak. Djed je izgorio, a Miško je preživio. Poslije je baka pričala o tome kako su svi poginuli imali određeni broj. Mama je osjetila miris dima u spavaćoj sobi, sanjala je svog tatu kako nosi određeni broj! Točno mi je rekla koji, ali ja sam to zaboravio, nisam baš vjerovao u to. Na kraju, kad joj se to nekoliko puta već dogodilo, ona je otišla kod svećenika, uzela čovjeka pod tim brojem i sahranila ga kao svog oca. Na kraju je na tom grobu sagrađena ona i moja sestra Magda. Da li tu postoji nešto, ne znam...“

Dok sam slušala ovu priču, svi su utihnuli i pažljivo upijali svaku riječ – osjećajući pripovjedačevo vjerovanje u riječi njegove majke i žaljenje što taj broj nije zapamtio, jer u tom trenu nije mislio kako je navedeno bitno („ja sam to zaboravio, nisam baš vjerovao u to“). Nekoliko minuta nakon ove priče, Antun se pokušao sjetiti broja, no nije uspio.

Miško

„Moja mama je imala brata Miška u Austriji i stanovali su negdje blizu groblja. Njemu je baka dala jesti i on, mali, je vikao „ptico, nemoj piti moje mlijeko“. Baka je pogledala zašto više i vidjela zmiju. Mali je ubio tu zmiju,

a u to vrijeme su bake stalno pričale kako je to kućna zmija, to se ne smije ubiti, jer dolazi nesreća. I nakon nekoliko dana je mali Miško umro.“

Kako Rudan tvrdi (Rudan 2006), i što se moglo pokazati ispravnim za Antuna – kada osoba priča o drugim žanrovima pričanja, poput osobne pripovijesti, jedino što osoba riskira je njihov status dobrog (ili lošeg) pripovjedača, no kada osoba priča o ovakvim legendama, ona također riskira svoju „legitimnost kao osoba“, zato što se znanje o nadnaravnom često dočekuje averzijom, a ne divljenjem.

Muslimanka

„Kod nas je u blizini bila jedna muslimanka i mama mi je govorila, ja se toga ne sjećam, ona je znala vraćati tako – imala je momka koji je bio u ustašama – da je on, kad god je ona zaželjela, on bi došao iz mrtve straže. Mrtve straže bi došao čovjek!“

Ponavljanje rečenice „Mrtve straže bi došao čovjek“ naglašava pripovjedačevo nevjerovanje u riječi njegove mame, ali i iskreno čuđenje – kao da je događaj bio stvaran, samo nevjerojatan. Slušajući navedene priče može se izvući jedna koja je najviše utjecala na kazivača, priča pod nazivom *Vatreni grob*, koju je pričao s najviše uvjerenja i žaljenja što prije nije povjerovao u nju. Radi te priče je, kako kazivač kaže, i njegova sestra pokopana na grobu osobe koja možda ni nije njihov djed, a koju su prihvatili kao takvu – zbog riječi njihove majke. Odluka koju su donijeli u tom trenu utjecala je na cijelu obitelj, a Antun, želeći vjerovati svojoj majci, na kraju vjerovanje prihvaća riječima „*Da li tu postoji nešto, ne znam...*“

Prateći problemska pitanja, može se primijetiti kako ispitivač u starijoj dobi sve više vjeruje u priče njegove majke (priča *Gatanje* na početku poglavlja), dok je kao dijete u isto odbijao vjerovati, ali je vjerovao u „*vukodlake, vještice, vukove*“ i „*bojao se zaspati onda*“¹¹. Publika, izuzev zabavnih priča, najviše je pratila upravo ove priče – o nadnaravnim događajima, dajući pripovjedaču još više motiva za prepričavanje – te se iz toga može zaključiti moje slaganje s Jelenom Marković; sve je ovisno o životnom ciklusu pojedinca i svim promjenama koje on donosi, ali i prvenstveno o publici, koja svojim (ne)zanimanjem može produžiti tijek priča ili ga skratiti.

¹¹ Isječci iz intervjua sa Antunom.

6. Zaključak

Narativnu napetost koju je Antun stvarao naizmjenice pričajući različite žanrove u različitim narativnim modusima (predaja, pričanja o životu, osobne pripovijesti...) tijekom nekoliko sati na terasi (prethodno spomenuta pričanja iz osobnog repertoara, pričanja preuzeta iz druge ruke te memorati ili „neobična pričanja“) organiziraju njegovo „ljudsko vrijeme“¹² – pokazuju njegov pogled na svijet, političko opredjeljenje, društveni položaj, ali i položaj unutar obitelji te osobnu kritiku, nakon analiziranja određenih postupaka iz prošlosti. Upravo obznanjivanje „ljudskog vremena“ kao onakvog kakvog ga pripovjedač kroji, mijenja, upotpunjava je cilj ovog rada.

Kroz poglavlja u radu mogu se primijetiti ideologije koje su utkane u njegove priče, povijest koju on smatra bitnom za ispričati meni kao ispitivaču, ali i kao njegovoj unuci – tradiciju koju želi „ostaviti iza sebe“. Njegove priče imaju puno više dokumentarnog nego fikcionalnog prema čemu se vidi potreba pripovjedača za potvrdom i priznavanjem njegovih priča kao „istinitih“ te njegovog osobnog iskustva kao „povijesno smještenog“.

Priče koje Antun ovdje prepričava mogu biti zanimljive ne samo etnologima, folkloristima, antropolozima, već i povjesničarima – upravo zbog njegova iskustva u raznim režimima te snažnog političkog opredjeljenja. Njegove priče sadrže povijesne detalje, politička previranja, jer je pripovjedač bio uključen u sredinu zbivanja, sudjelovao je u Domovinskom ratu i Hrvatskom proljeću – o kojima još uvijek priča s ponosom.

Međutim, „osobno“ u pričanjima o životu u ovom radu ne uključuje samo Antuna, nego i njegovu supružnicu Mariju te kćer Vjekoslavu, koje svojim utjecajem i uključivanjem u razne priče upotpunjuju ovaj rad. No, zbog uključivanja u Antunove priče, dobiva se uvid i u njihove stavove i njihovu povijest – omogućavajući analiziranje cijelog događaja kao „pripovjedačkog događaja“.

¹² Ljuštanović Jovan i Pešikan-Ljuštanović Ljiljana pričaju o „ljudskom vremenu“ vodeći se premisom Rikera da „vreme postaje ljudsko vreme u onoj mjeri u kojoj je artikulirano na propovedni način“ što detaljno istražuju u poglavlju „Pričanje o životu i predanje između istorije i fikcije“ u *O pričama i pričanju danas*. Zagreb. 2015. Str. 135-158.

Prilog

Popis kazivača

Stipić Antun, rođen 09.09.1941., 75 godina

Stipić Marija, rođena 15.11.1941., 75 godina

Guskić Vjekoslava, rođena 16.06.1974., 43 godine

7. Literatura

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1984. „Pričanja o životu. (Iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta)“. U *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 309-366.

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 2006. „O povijesti i teoriji pričanja i priča“. U *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*. Drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica Hrvatska, 5-28.

BRUNER, Jerome. 2004./1987. "Life as narrative". *Social Research* 71/3:691-710.

FIVUSH, Robyn. 2008. "Remembering and reminiscing: How individual lives are constructed in family narratives". *Memory Studies* 1/1:49-58.

GEORGES, A. Robert. 1969. „Toward an understanding of storytelling events“. *Journal of American Folklore* 82/326:313-328.

LJUŠTANOVIĆ, Jovan; Pešikan-Ljuštanović, Ljiljana. 2015. „Pričanje o životu i predanje između istorije i fikcij“. U *O pričama i pričanju danas*. Zagreb: Biblioteka Etnografija, str. 135-158.

MARKOVIĆ, Jelena. 2012. „Pričanja o djetinjstvu: život priča u svakodnevnoj komunikaciji“. Zagreb: Biblioteka Etnografija.

MILLER, Peggy J.; Potts, Randolph; Fung, Heidi; Hoogstra, Lisa; Mintz, Judy. „Narrative Practices and the Social Construction of Self in Childhood“. U *American Ethnologist*, Vol. 17, No.2, pp. 292-311.

OCHS, Elinor i TAYLOR, Carolyn. 1992. „Family narrative as political activity“. U *Discourse and Society* 3/3:301-340.

ORING, Elliott. 1988. „Generating lives : The construction of an autobiography“. U *Life History as Cultural Construction/Performance*. Tamás Hofer i Péter Niedermüller, ur. Proceedings of the IIIrd American-Hungarian Folklore Conference Held in Budapest, 16-22

August 1987. Budapest: The Ethnographic Institute of the Hungarian Academy of Science, 179-211.

RUDAN, Evelina. 2006. „Authentication Formulae in Demonological Legends“. U *Narodna umjetnost*, 43/1, pp. 89-111.

RUDAN, Evelina. 2016. „Vile s Učke: žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja“. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

VELČIĆ, Mirna. 1991. „Otisak priče: intertekstualno proučavanje autobiografije“. August Cesarec.